

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات پژوهش

۲.....	بیان مسئله
۳.....	اهداف تحقیق
۴.....	سوالات تحقیق
۴.....	تعریف مفاهیم
۴.....	هویت
۵.....	شهر
۶.....	هویت شهری
۷.....	مفاهیم مشابه
۷.....	حس مکان
۸.....	دل بستگی به مکان

فصل دوم: پیشینه پژوهش

۱۰.....	پیشینه تجربی
۱۰.....	هویت مکانی
۱۲.....	هویت جمعی
۱۲.....	حس مکان
۱۷.....	جمع بندی سوابق تجربی
۱۸.....	پیشینه نظری هویت شهری
۱۸.....	آراء صاحب نظران با رویکرد جامعه شناسی
۱۸.....	دیدگاه کارکردگرایان ساختاری
۱۸.....	دورکیم
۱۹.....	موریس هالبواکس
۲۰.....	پارسونز
۲۱.....	گیدنز
۲۱.....	دیدگاه کنش متقابل نمادین
۲۲.....	جورج زیمل
۲۳.....	جرج هربرت مید
۲۳.....	پیتر برگر و توماس لوکمان

۲۴.....	شلدون استرایکر
۲۵.....	ریچارد جنکیز
۲۵.....	مکتب شیکاگو
۲۵.....	مانفورد کان
۲۵.....	مانوئل کاستلز
۲۶.....	آراء صاحبانظران با رویکرد روانشناسی اجتماعی
۲۶.....	تاجفل
۲۷.....	پروشانسکی
۲۸.....	مار کولالی
۲۹.....	آراء صاحبانظران با رویکرد معماری ، شهرسازی
۲۹.....	رلف
۳۰.....	راپاپورت
۳۱.....	کوین لینچ
۳۲.....	آلدروسی
۳۳.....	بریکول
۳۳.....	کریستوفر الکساندر
۳۴.....	شامای
۳۴.....	نوربرگ شولز
۳۸.....	چارچوب نظری هویت شهری
۳۹.....	تعریف پیشنهادی هویت شهری
۳۹.....	عوامل موثر بر هویت شهری با استناد به سوابق نظری و تجربی
۴۰.....	فرضیات تحقیق
۴۱.....	نمودار مدل نظری هویت شهری

فصل سوم : روش تحقیق

۴۳.....	روش تحقیق
۴۳.....	جامعه آماری
۴۳.....	روش نمونه گیری
۴۳.....	حجم نمونه برای سه ناحیه شهری
۴۴.....	تعیین حجم نمونه برای هر ناحیه
۴۵.....	تعریف مفهومی متغیرهای پژوهش

۴۶.....	شاخص سازی و نحوه سنجش متغیرهای تحقیق
۴۸.....	روایی
۵۰.....	پایایی

فصل چهارم: یافته های تحقیق

۵۳.....	ویژگیهای جمعیت شناختی پاسخگویان
۵۴.....	توصیف متغیرهای تحقیق
۵۴.....	تعلق شهری
۵۵.....	تعهد شهری
۵۶.....	روابط همسایگی
۵۷.....	فعالیت در گروههای مذهبی - سیاسی
۵۸.....	فعالیت در گروههای فرهنگی - حمایتی
۵۹.....	فعالیت در اصناف و گروههای صنفی
۵۹.....	مشارکت در نظافت شهری
۶۰.....	مشارکت در نظارت شهری
۶۱.....	مشارکت در خدمات شهری
۶۲.....	مصرف رسانه‌ای خارجی
۶۳.....	توصیف شاخص های تحقیق (متغیرهای مستقل و وابسته)
۶۴.....	تحلیل دوگانه عوامل موثر بر متغیرهای وابسته
۶۵.....	تحلیل عوامل زمینه ای موثر بر متغیرهای وابسته
۶۸.....	تحلیل چندگانه عوامل موثر بر هویت شهری
۷۲.....	مدل تحلیل مسیر

فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری

۷۶.....	بحث و نتیجه گیری
۷۹.....	پیشنهادات
۸۱.....	فهرست منابع
۸۶.....	پرسشنامه پژوهش

فهرست جداول

۱۵.....	جدول ۱.۲: خلاصه سوابق تجربی
---------	-----------------------------

جدول ۲.۲: خلاصه نظریه‌های هویت شهری.....	۳۶
جدول ۱.۳: توزیع جامعه آماری و حجم نمونه به تفکیک ناحیه سکونت.....	۴۵
جدول ۲.۳: تعریف عملیاتی متغیرهای پژوهش.....	۴۶
جدول ۳.۳: عامل‌های منتخب هویت شهری و گویه‌های متناظر با آنها.....	۴۸
جدول ۴.۳: متغیر روابط همسایگی و میزان بار عاملی هر گویه.....	۴۹
جدول ۵.۳: عامل‌های منتخب متغیر فعالیت در گروه‌های اجتماعی و گویه‌های متناظر با آنها.....	۴۹
جدول ۶.۳: عامل‌های منتخب متغیر مشارکت شهری و گویه‌های متناظر با آنها.....	۵۰
جدول ۷.۳: پایایی متغیرهای تحقیق.....	۵۱
جدول ۱.۴: ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخگویان.....	۵۳
جدول ۲.۴: آماره‌های توصیفی گویه‌های متغیر تعلق شهری.....	۵۵
جدول ۳.۴: آماره‌های توصیفی گویه‌های متغیر تعهد شهری.....	۵۶
جدول ۴.۴: آماره‌های توصیفی گویه‌های متغیر روابط همسایگی.....	۵۷
جدول ۵.۴: آماره‌های توصیفی گویه‌های متغیر فعالیت در گروه‌های مذهبی - سیاسی.....	۵۸
جدول ۶.۴: آماره‌های توصیفی گویه‌های متغیر فعالیت در گروه‌های فرهنگی - حمایتی.....	۵۹
جدول ۷.۴: آماره‌های توصیفی گویه‌های متغیر فعالیت در اصناف و گروه‌های محلی.....	۵۹
جدول ۸.۴: آماره‌های توصیفی گویه‌های متغیر مشارکت در نظافت شهری.....	۶۰
جدول ۹.۴: آماره‌های توصیفی گویه‌های متغیر مشارکت در نظارت شهری.....	۶۱
جدول ۱۰.۴: آماره‌های توصیفی گویه‌های متغیر مشارکت در خدمات شهری.....	۶۲
جدول ۱۱.۴: آماره‌های توصیفی گویه‌های متغیر مصرف رسانه‌ای خارجی.....	۶۳
جدول ۱۲.۴: توصیف آماره‌های مرکزی متغیرهای تحقیق.....	۶۴
جدول ۱۳.۴: تحلیل دوگانه عوامل موثر بر متغیرهای وابسته.....	۶۵
جدول ۱۴.۴: تاثیر عوامل زمینه‌ای بر متغیرهای وابسته.....	۶۷
جدول ۱۵.۴: جدول آزمون چند متغیره اثر پیلای.....	۶۹
جدول ۱۶.۴: آزمون اثرات بین فردی متغیرهای وابسته.....	۷۰
جدول ۱۷.۴: تخمین پارامترهای تعهد و تعلق شهری (متغیرهای وابسته).....	۷۱
جدول ۱۸.۴: ضرایب مسیر مستقیم و غیر مستقیم و کل تحلیل مسیر.....	۷۴

فهرست نمودارها

- نمودار ۱.۲: مدل نظری هویت شهری..... ۴۱
- نمودار ۱.۴: تحلیل مسیر تعلق و تعهد شهری..... ۷۳

فصل اول:

کلیات تحقیق

بیان مسئله

مفاهیم متعددی در سی ساله اخیر برای توصیف رابطه مردم و محیط استفاده شده است، که عمدتاً موضوع هویت مکان است. نویسندگانی که در این چهارچوب مفهومی کار می‌کنند اعتقاد دارند که هویت شخصی افراد در رابطه با محیط فیزیکی آنها ساخته شده است (مارکویکس^۱، ۲۰۱۱: ۳۴۵). بخشی از شخصیت وجودی هر انسان که هویت فردی وی را می‌سازد، مکانی است که او خود را با آن شناسایی می‌کند و به دیگری می‌شناساند، خود را متصل به آن مکان می‌داند و آن مکان را بخشی از خود برمی‌شمارد و میان او و آن مکان رابطه‌ای عمیق به وجود می‌آید (معلمی، ۱۳۸۶: ۴۵).

هویت شهرها فضایی برای رشد و توسعه انسان می‌باشد. امروزه رشد سریع و ناهنجار مراکز شهری، افزایش جمعیت شهرها و همچنین گسترش ساخت و سازهای نامتناسب شهری باعث بی‌هویتی شهر و تأثیر منفی بر ساکنان شده است (کیانی، ۱۳۸۹: ۲۲). شهرنشینی سریع همراه با پیشرفتهای تکنولوژیکی منجر به استاندارد شدن فرایندهای محیطهای ساخته شده گردیده است که این امر، سکونتگاههای انسانی را از هویت فرهنگی، منطقه‌ای و ملی بی‌بهره ساخته است (الحتلول^۲، ۱۹۹۹: ۲۰۰). از سوی دیگر فرآیند جهانی شدن با نفوذپذیر کردن مرزها و افزایش دادن چشم‌گیر برخوردهای فرهنگی، آگاهی انسان‌ها را از عناصر فرهنگی دیگر، مانند هنجارها، ارزشها، آداب و ادیان، بیشتر می‌کند و این آگاهی در واقع آگاهی از نسبی بودن دنیاهای اجتماعی - فرهنگی گوناگون و پرشمار است. در چنین شرایطی باور داشتن به برتری دنیایی خاص و دفاع از درستی مطلق آن در برابر فرهنگهای دیگر بسیار دشوار می‌شود (گل محمدی، ۱۳۸۱: ۲۴۶).

ضعف عنصر هویت در یک سکونتگاه شهری، منجر به انقطاع و یا اصولاً عدم شکل‌گیری ریشه‌های اتصال و ارتباط ساکنین با محیط و در نتیجه با یکدیگر می‌گردد. بحران هویت آثار سوئی مثل مسئولیت‌گریزی، دلزدگی و بی‌تفاوتی را به دنبال خواهد داشت (وارثی، ۱۳۹۰: ۴۰).

علی‌رغم اهمیت این موضوع در دوران اخیر، بحران هویت شهری به صورت نگران‌کننده‌ای در شهرهای کشور احساس می‌گردد. در واقع باید گفت که در دوره معاصر به خصوص در سالهای اخیر ساختن برای ساختن و نه زیستن مجالی برای توجه به مقولاتی مهم و عمیق همچون هویت را باقی نگذاشته است (جلالی نسب، ۱۳۸۳: ۵). بحران هویت شهرهای ایران، شاید از آنجا ناشی می‌شود که در شهرها، بیشتر به مسائل عمرانی و اقتصادی توجه می‌شود، در حالی که مردم هر شهری هر چند با جمعیت نه چندان زیاد به لحاظ

^۱ Marcouyeux

^۲ Al-Hathloul

روانی نیاز دارند که شهرشان دارای سیمای منحصر به فرد، نمادها و شاخص های غرور آفرین، عناصر تداعی کننده فرهنگ و تاریخ، خاطره ساز، سرزنده و با نشاط، زمینه ساز اتفاقات و رویدادهای اجتماعی و همبستگی های اجتماعی باشند. در آن صورت است که از زندگی در این شهر لذت برده، در آن احساس اعتبار نموده، برای مکان زیست خود احترام قائل آمده و تمایلی جهت ترک شهر نمی نمایند (وارثی، ۱۳۸۹: ۱۸).

مشهد به دلیل وجود نورانی مضجع شریف ثامن الحجج (ع) همواره شهری مهاجرپذیر بوده که نتیجه آن تشکیل مجموعه‌ای از خرده‌فرهنگ‌های مختلف است و مهاجرپذیر بودن آن از نوع روستاپذیری^۱ است، در نتیجه افرادی با آگاهی از خصوصیت‌های زندگی شهرنشینی به مشهد مهاجرت نمی‌کنند و این امر باعث شده که دارای هویتی چندپاره باشد. از سوی دیگر مشهد چشم‌انداز معماری یا نشانه‌های ویژه‌ای که منتقل کننده هویت شهری باشد، البته به استثناء حرم امام رضا (ع) را ندارد. باید اذعان داشت که، شهری که می‌خواهد پایتخت معنوی ایران باشد باید هویت شهری منسجم داشته باشد.

صاحب‌نظران علوم مختلف، در بررسی عوامل تقویت کننده هویت شهری به عوامل کالبدی و اجتماعی اشاره کرده‌اند. معماران و شهرسازان، عوامل کالبدی و محیطی شهر (مانند بناها و یادبودهای شهری) و جامعه‌شناسان و روانشناسان اجتماعی نیز به بررسی عوامل اجتماعی و فردی می‌پردازند. از جمله این عوامل اجتماعی می‌توان تعاملات اجتماعی و مدت اقامت ساکنان در یک منطقه مسکونی را نام برد. صاحب‌نظران جامعه‌شناسی معمولاً عوامل دیگری را نیز موثر دانسته‌اند. در این تحقیق در وهله اول، ما برآنیم تا به بررسی میزان هویت شهری در بین مردم مشهد بپردازیم و از سوی دیگر عوامل اجتماعی اثرگذار بر هویت شهری را مشخص کنیم تا با شناسایی آن بتوانیم هویت شهری را در بین مردم مشهد تقویت کنیم.

اهداف تحقیق

- شناخت هویت شهری در شهر مشهد
- عوامل اجتماعی اثرگذار بر هویت شهری در شهر مشهد
- ارائه راهکارهایی جهت افزایش هویت شهری مشهد

^۱ بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۸۵

سوالات تحقیق

- میزان هویت شهری در شهر مشهد چقدر است؟
- عوامل اجتماعی موثر بر هویت شهری در شهر مشهد کدامند؟

تعریف مفاهیم

در این قسمت بعضی از مفاهیم اصلی تحقیق که آشنایی با آن لازم به نظر می رسد تعریف شده‌اند.

هویت

هویت پاسخی است به پرسش در خصوص چستی یا کیستی موجودات. لذا معادل کلمه identity در زبان انگلیسی است. معنای این کلمه در لغت‌نامه آکسفورد چنین ذکر شده است: «آنچه که کسی یا چیزی هست، همان بودن» (قاسمی، ۱۳۸۳: ۶۶). در فرهنگ آریان‌پور نیز به معنی یگانگی، همانندی، همسانی، این همانی و کیستی آمده است (آریان‌پور، ۱۳۸۲: ۶۹۷).

در فرهنگ معین آمده است: آنچه که موجب شناسایی شخص باشد، یعنی آنچه که موجب تمایز فردی از فرد دیگر باشد (معین، ۱۳۴۷: ۵۲۵۸).

کلمه هویت به دو معناست: ۱- همانندی (تداوم) و ۲- تمایز (منحصر به فرد بودن) و هر دو جنبه را در بر می‌گیرد (لویکا^۱، ۲۰۰۸: ۲۱۱). گرچه دو معنای نام برده متناقض و متضاد به نظر می‌آید، ولی در اصل به دو جنبه اصلی و مکمل هویت معطوف هستند (گل محمدی، ۱۳۸۱: ۲۲۲). هویت مترادف است با ذات، سرشت، هستی یا وجود. به عبارت دیگر هویت عبارت است از مجموعه‌ای از صفات و مشخصاتی که باعث تشخیص فرد یا شیئی از افراد یا اشیاء دیگر می‌گردد. شناسایی و کشف تفاوت‌های اشخاص و افراد از یکدیگر عامل تعیین هویت است (تختی، ۱۳۸۵: ۱۱۸). اصطلاح هویت بر شباهت‌های پایدار و تفاوت از چیزهای دیگر دلالت دارد. (آنز^۲، ۲۰۰۴: ۲۳۴).

^۱ Lewicka

^۲ inn

شهر

شهر و شهرنشینی اگرچه تاریخی بسیار طولانی داشته و در تاریخ روزگاران کهن اسامی برخی شهرهای مهم به ثبت رسیده است لیکن شهر به معنای امروز آن پدیده‌ای نو و از مظاهر دنیای مدرن است (عظیمی، ۱۳۸۷: ۳). از لحاظ تعریف شهر و مکان شهری، تفاوت زیادی بین کشورها وجود دارد. در حال حاضر، تعاریف مختلفی از مکان شهری شده است که هیچ‌کدام به تنهایی رضایت‌بخش نیست. گاهی اوقات شهر بر اساس فرهنگ شهری (تعریف فرهنگی)، گاهی بر اساس کارکرد اداری (تعریف سیاسی - اداری)، گاهی بر اساس افراد شاغل در بخش غیر کشاورزی (شاخص اقتصادی) و گاهی بر اساس تعداد جمعیت (شاخص جمعیت‌شناختی) تعریف می‌شود (شارع‌پور، ۱۳۸۷: ۹). در جامعه‌شناسی شهر مانند یک نظام پویا است و از بخشهای کم و بیش منسجمی تشکیل شده است. سیستم شهری دربر دارنده تفکرات، ریشه‌ها و روابط واقعی است. این سیستم همانند یک دستگاه متعادل‌کننده عمل می‌کند و در جهت ایجاد هماهنگی لازم بین بخشهای مختلف شهر اقدام می‌نماید (ربانی، ۱۳۸۷: ۴).

به نظر امیل دورکیم، شهرها با تراکم فیزیکی (نسبت جمعیت به مساحت) مشخص می‌گردد که نتیجه یک تراکم اخلاقی است، به عبارت دیگر درجه مشارکت در قواعد و ارزشهای مشترک. به نظر دورکیم تا وقتی سازمان اجتماعی پاره پاره است شهر وجود ندارد (فیالکوف، ۱۳۸۸: ۱۶). ماکس وبر شهر را موجودیتی ملاحظه می‌کند که وظیفه اداره یک «اقتصاد سیاسی شهر» را به عهده دارد که مشخصاتش عبارتند از: تضمین تدارک منظم مواد غذایی، پایین نگه داشتن قیمتها و پایداری فعالیتهای تولیدکنندگان و بازرگانان (همان، ۱۹).

از نظر کارل مارکس بزرگترین تقسیم کار مادی و فکری جدایی شهر و روستا است. تضاد میان شهر و روستا با گذر از توحش به تمدن، از سازمان قبیله‌ای به دولت، از ولایتمداری به ملت ظاهر شده است و در سرتاسر طول تاریخ تا به زمان ما پایدار مانده است. وجود شهر ملازم وجود دستگاه اداری، پلیس، مالیات و نظایر آن و در یک کلمه ملازم سامان اجتماعی و لذا سیاست به طور کلی است. از آن جاست که نخستین بار تقسیم کار به دو طبقه بزرگ ظاهر شده است، تقسیمی که مبتنی بر تقسیم کار و ابزارهای تولید است. از این رو شهر محصول تمرکز جمعیت، ابزارهای تولید، سرمایه، لذتها و نیازها است (همان، ۱۸).

کولی از لحاظ روابط اجتماعی معتقد به دو نوع جامعه است: نوع اول، جامعه مبتنی بر روابط نخستین که در آن روابط افراد نزدیک، صمیمانه و چهره به چهره و عاطفی است. در نوع دوم جامعه روابط بین افراد خشک، رسمی و حساب شده است. هر چند ممکن است این نوع روابط در شهر و روستا به نسبت‌های متفاوتی وجود داشته باشد، ولی به طور کلی در جامعه روستایی روابط افراد از نوع نخستین و در جامعه شهری روابط افراد از نوع ثانویه می‌باشد (عامری، بی تا: ۳۵).

هویت شهری

هویت شهری را می‌توان جنبه خاص تری از هویت مکانی به شمار آورد. در بعضی متون نیز آن را نوعی هویت جمعی به حساب آورده‌اند. که در ذیل برخی از تعاریف آن آورده می‌شود.

هویت مکان به سهم ویژگی‌های مکان در هویت فردی اشاره می‌کند (هال^۱، ۱۹۹۴: ۱۰۹). هویت مکانی احساسی در یک فرد یا جمع است که به واسطه ارتباطشان با یک مکان برانگیخته می‌شود (نوفل، ۱۳۸۸: ۵۸). مفهوم هویت مکانی یک زیرساختار از هویت فرد است که شامل شناختها، عواطف و آمادگی رفتاری می‌باشد و بیانگر جامعه‌پذیری فرد با جهان فیزیکی است (اسکوپلیتی^۲، ۲۰۱۰: ۳۳۸). هویت مکان به عنوان شیوه‌ای که یک مکان، به هویت یک فرد یا مردم شکل می‌بخشد تعریف شده است. به طور تجربی، افراد یا گروه‌های درگیر با فضا به آن مکان معنی می‌دهند. به طوریکه آنرا از مکانهای دیگر متمایز می‌کنند (یوجانگ^۳، بی تا: ۱). در شکل‌گیری هویت مکانی دو مرحله وجود دارد: در مرحله نخست فرد محیط را شناسایی می‌کند که هویت مکان نامیده می‌شود. در مرحله دوم فرایند پیوند روانی با مکان صورت می‌گیرد و به شکل هویت مکانی تداوم می‌یابد (خدایی: بی تا، ۱۸۷).

جامعه‌شناسان و روانشناسان اجتماعی همواره مفهوم هویت را به گونه‌ای مرتبط با سه مفهوم متن^۴، محتوا^۵، تعهد و وابستگی^۶ مورد بحث قرار می‌دهند. هر مکان یا فضا (از جمله شهر) مفروض دارای متن خاص و محتوای ویژه خود و نوعی وابستگی و احساس تعلق و تعهد در بین ساکنان آن مکان

^۱ Hull

^۲ Scopelliti

^۳ Ujang

^۴ context

^۵ content

^۶ commitment

است (پیران، ۱۳۸۵: ۱۱۳). معانی یک مکان جغرافیایی خاص به دو بعد عاطفی و شناختی قابل تقسیم است. معانی ای که اشکال مکانی و بیوفیزیکی مکان را مانند فعالیتها و کارکردها توصیف می کنند، به عنوان جنبه شناختی هویت مکان مقوله بندی می شوند. هویت مکانی عاطفی نیز از طریق احساس فرد در رابطه با زیبایی دیدنی، ارتباط با طبیعت، احساس غرور و افتخار، اعتماد به نفس، بعد معنوی، دل بستگی و احساس تعلق نشأت گرفته از مکان بیان می گردد (لی، بی تا، ۳).

مفاهیم مشابه

ما می توانیم بسیاری از اصطلاحات مشابه مانند دل بستگی جمعی، حس جمعی، دل بستگی مکان، هویت مکان، وابستگی مکان، حس مکان و غیره را پیدا کنیم. به طوریکه اغلب مشکل است که بگوییم آیا ما درباره مفهوم یکسان با نامهای متفاوت یا مفاهیم متفاوت صحبت می کنیم (هیدالگو^۱، ۲۰۰۱: ۲۷۳). در اینجا بعضی از این اصطلاحات توضیح داده می شود:

حس مکان

مفاهیم بسیاری وجود دارد که رابطه مکان و مردم را توصیف می کند اما حس مکان بسیار کلی است. جرگنسن^۳ در تحقیق خود از یک چهارچوب نگرشی برای حس مکان استفاده کرده و آن را شامل دل بستگی (بعد عاطفی)، وابستگی (بعد رفتاری) و هویت (بعد شناختی) می داند (جرگنسن، ۲۰۰۱: ۲۳۳). فلاح (۱۳۸۵) حس مکان را اینگونه تعریف می کند: حس مکان به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کم و بیش آگاهانه آنها از محیط خود است که شخص را در ارتباط درونی با محیط قرار می دهد به طوریکه فهم و احساسات فرد با زمینه معنایی محیط پیوند خورده و یکپارچه می شود. این حس باعث یادآوری تجارب گذشته و دست یابی به هویت برای افراد می شود (ضرایان، ۱۳۸۹: ۲۴).

^۱ Lai

^۲ Hidalgo

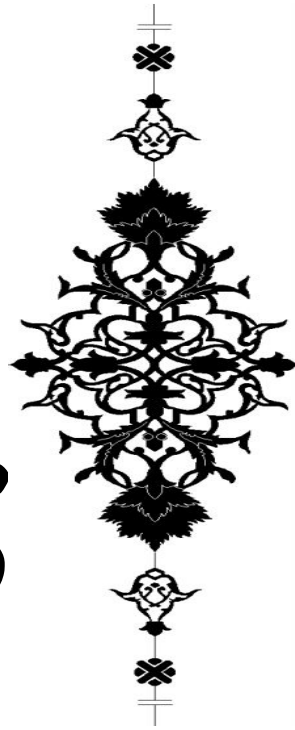
^۳ Jorgensen

دل‌بستگی به مکان

دل‌بستگی به مکان به منزله احساسی که ما نسبت به مکان‌هایی با صمیمیت زیاد کسب کرده‌ایم، توصیف می‌شود. مکان‌هایی که ما به آن احساس تعلق می‌کنیم. وقتی دل‌بستگی مکان رشد می‌کند، ما شروع به تعیین هویت خودمان با مکانها می‌کنیم، چه در مقیاس بزرگ (ملیت، شهر،...) و چه در مقیاس کوچک (محل، خانه، اتاق). دل‌بستگی مکان به عنوان بخشی از هویت مکان در نظر گرفته می‌شود اما هویت مکان چیزی بیشتر از دل‌بستگی است. هویت مکان یک زیرساختار هویت فردی است مانند طبقه اجتماعی و جنسیتی و شامل شناخت‌هایی درباره محیط می‌باشد. این شناخت‌ها به دو دسته تقسیم می‌شوند: یک نوع شامل خاطرات، اندیشه‌ها، ارزشها و محیط‌ها و دسته دوم شامل روابط بین محیط‌های متفاوت (خانه، مدرسه، محل) می‌باشد (هیوج^۱، بی تا، ۶-۴).

^۱ Hauge

فصل دوم:

مستند پژوهش

پیشینه تجربی

در این قسمت سعی گردید تا پیشینه های داخلی و خارجی بر مبنای یک نظم منطقی دسته بندی شوند. مفاهیمی که پیشینه ها بر مبنای آن دسته بندی گردید، عبارتند از: هویت مکانی، هویت جمعی، حس مکان.

➤ هویت مکانی

۱- وارثی (۱۳۸۹) به بررسی و تحلیل مولفه های هویت شهری و رابطه آن با میزان تعلق مکانی ساکنین شهرهای جدید پرداخت. نتایج حاکی از آن است که ۹۱.۳ درصد از پاسخگویان میزان وجود مولفه های هویت شهری در شهر گلبهار را متوسط به پایین ارزیابی کرده اند. از سوی دیگر بین مدت زمان زندگی در شهر و تعلق مکانی ساکنین رابطه مثبت ($\text{sig} = ۰/۰۴۷$) وجود دارد.

۲- عزیزی (۱۳۸۹) به تحلیل شناسایی و ارزیابی فرآیند شکل گیری هویت در شهر جدید هشتگرد پرداخت. نتایج تحقیق نشان دهنده آن است که هویت شهر و مدت زمان سکونت دارای همبستگی معنادار مثبت با یکدیگر می باشند و ضریب آن $۰/۷۳۵$ است. بین میزان رضایتمندی از سکونت و هویت شهر همبستگی معنادار مثبت وجود دارد و ضریب این همبستگی $۰/۷۷۲$ می باشد.

۳- وارثی (۱۳۹۰) به بررسی احساس هویت ساکنین در شهرهای جدید پرداخت. نتایج نشان دهنده وجود همبستگی مثبت بین مدت زندگی در شهر و تعلق مکانی است ($r=۰.۱۴۹$). بین سطح تحصیلات و احساس هویت ساکنان همبستگی مشاهده نگردید. بین رضایت ساکنین از میزان دسترسی به خدمات شهری و احساس هویت ساکنین همبستگی وجود دارد و جهت رابطه به صورت مثبت و مستقیم است ($r=۰.۲۵۱$).

۴- کنز^۱ (۲۰۰۵) به بررسی دل بستگی و هویت در رابطه با یک مکان با استفاده از مدل هویت مکان بریکول پرداخت. این مطالعه در شهر گلدنبرگ^۲ سوئد^۳ انجام شد. نتایج نشان داد که، بین مدت سکونت با دل بستگی و هویت مکان یک رابطه معنادار وجود دارد.

^۱ Knez

^۲ Gothenburg

^۳ Sweden

۵- فلوری باهی^۱ (۲۰۰۸) فرآیند تعیین هویت مکانی^۲ و رضایت از محله را بررسی قرار داد. سطح تعیین هویت نسبت به محله فرد بر پایه مقیاس هویت شهری لالی اندازه گیری شد. ضریب همبستگی یک رابطه مثبت و معنادار بین مدت سکونت و میزان تعیین هویت با محله را نشان داد ($r = .۳۰; p < .۰۰۱$).

۶- لی^۳ (۲۰۰۸) به بررسی یک مقیاس جدید از هویت مکان در ایالت تکزاس هیل پرداخت. در این مدل، معنی ای که افراد به مکان نسبت می دهند به سه بعد ۱- ساختاری (خصوصیات بیوفیزیکی یک مکان) ۲- کارکردی (فعالیتها و کارکردهایی که به وسیله یک مکان مورد حمایت قرار می گیرد) ۳- عاطفی (عواطف و احساسات نسبت به یک مکان) مقوله بندی گردید.

۷- مارکویکس^۴ (۲۰۱۱) بر روی هویت مکان در یک مدرسه به تحقیق پرداخت. هدف از این مطالعه تاکید بر روابط خاص بین سه جزء هویت مکان شامل دلبستگی مکان، وابستگی مکان و هویت گروه می باشد، که به ارزیابی اجتماعی زمینه محیطی وابسته می باشد. نتایج نشان می دهد که چنین هویت مکانی به واسطه علقه های دلبستگی قوی اتفاق می افتد.

۸- دوین رایت^۵ و لیونس^۶ (۱۹۹۷) بر روی ابعای بیشتری از هویت جمعی مکان تحقیق کردند. آنها دو گروه از پاسخگویان ایرلندی را برای بیان نگرش شان نسبت به چهار مکان تاریخی در ایرلند انتخاب کردند. که عبارت است از: ۱- گلندلاف^۷ (یک برج صومعه که برای دفاع از اهالی محل در برابر حملات وایکینگ ها ساخته شده است) ۲- نیوگرنک^۸ (یک راه و قبرستان قدیمی) ۳- اداره پست مرکزی (از زمان شورش ۱۹۱۶ در برابر نقش انگلیس در ایرلند) ۴- دانشگاه ترینیتی^۹ در دابلین. یک گروه خودشان را به عنوان ایرلندی سنتی تعیین هویت کردند، در حالیکه گروه دیگر یک سبک مدرن از ملی گرایی ایرلندی را ابراز

^۱ Fleury-Bahi

^۲ Processes of Place Identification

^۳ Lai

^۴ Marcouyeux

^۵ Devine- Wright

^۶ Lyons

^۷ Glendalough

^۸ Newgrange

^۹ Trinity

کردند. هر دو گروه احساسات و ارزشهای مثبتی را به گلندلاف و نیوگرننگ نسبت دادند. که این امر شاید به دلیل پیوندهای انکارناپذیر و قدیمی شان به آرمانهای فرهنگی ایرلند باشد (دیکسون^۱، ۲۰۰۰: ۳۰).

➤ هویت جمعی

۹- رزازی فر (۱۳۷۶) به بررسی مفهوم هویت جمعی و جایگاه هویت ملی در شهر مشهد با تاکید بر تاثیر دو عامل عام‌گرایی و عدالت توزیعی بر هویت جامعه‌ای پرداخت. در این تحقیق ابعاد چهارگانه هویت شامل: ارزشهای ملی، ارزشهای دینی، ارزشهای جامعه‌ای و ارزشهای انسانی در دو سطح عاطفه تعمیم یافته و تعهد تعمیم یافته بررسی شده است. نتایج حاکی از آن است که میزان پایبندی عملی (تعهد تعمیم یافته) کمتر از میزان پایبندی نظری (عاطفه تعمیم یافته) به هویت جمعی است. بین عام‌گرایی و عدالت توزیعی با هویت ملی رابطه وجود دارد. همچنین بین دو متغیر یاد شده با ابعاد و اجزاء هویت ملی به تفکیک نیز رابطه وجود دارد.

۱۰- مروت (۱۳۸۳) به بررسی عوامل موثر بر هویت جمعی غالب در بین دانشجویان پرداخت. هدف تحقیق آن است که دانشجو در درجه اول با کدامیک از هویت‌های جمعی (جهانی، ملی، قومی) خود را به دیگران معرفی کرده و در برابر آن احساس تعهد و تعلق می‌کند. از میان متغیرهای مورد بررسی، گستره شبکه روابط، گروه‌های مرجع و میزان آگاهی با هویت جمعی رابطه معناداری را نشان داده‌اند. اما سه متغیر دیگر (پایگاه اقتصادی-اجتماعی، پنداشت از خود و جنسیت) فاقد چنین رابطه‌ای بودند.

۱۱- هزار جریبی (۱۳۹۰) به بررسی رابطه سرمایه اجتماعی (اعتماد اجتماعی، تعلق اجتماعی، مشارکت اجتماعی) با میزان هویت جمعی (قومی، ملی، فراملی) پرداخت. نتایج نشان داد که ضریب همبستگی میان متغیر سرمایه اجتماعی و هویت جمعی برابر با ۰/۴۴۷ می‌باشد که نشان‌دهنده یک رابطه متوسط و مستقیم بین این دو متغیر می‌باشد.

➤ حس مکان

۱۲- توکلی (۱۳۸۸) به تحلیل تاثیر حس تعلق مکانی زنان روستایی شیعه مرزنشین بر مهاجرت در منطقه سیستان پرداخت. متغیرها و معرفهای مورد استفاده در این تحقیق عبارت بودند از: داشتن فامیل نزدیک، خاطره، گذراندن ایام کودکی در محل، داشتن املاک و دارایی، راحتی و آسایش، دوست داشتن جا و

^۱ Dixon

مکان، مزار نزدیکان، تعامل مذهبی و قومی. یافته‌ها حاکی از آن است که حس تعلق مکانی در زنان روستایی شیعه مرزنشین از ضریب بالایی برخوردار است. و اغلب افرادی که برای ماندن در منطقه تمایلی ندارند، زنانی هستند که بعد از ازدواج در این منطقه زندگی می‌کنند و خواهان بازگشت به محل زندگی اول خود هستند. که این نکته نیز باز اهمیت و جایگاه حس تعلق مکان و مکان‌دوستی این زنان را می‌رساند.

۱۳- کلاتری (۱۳۸۸) به بررسی هویت دینی و جوانان در شهر شیراز پرداخت. یکی از نتایجی که در این تحقیق به دست آمد آن بود که، اعتقاد به مشارکت اجتماعی و عضویت در مقولات اجتماعی بر احساس تعلق به جامعه تاثیر دارد (ضریب همبستگی ۰/۲۴۲).

۱۴- سرمست (۱۳۸۹) نقش مقیاس شهر در میزان حس تعلق به مکان را مورد مطالعه قرار داد. نتایج این تحقیق نشان‌دهنده این موضوع می‌باشد که میزان حس تعلق به یک مکان به عواملی چون تلقی و برداشت دیگران از آن مکان، قدمت و پیشینه مکان، میزان سکونت فرد در آن مکان، داشتن تجربه‌ها و خاطرات مشترک از آن مکان، میزان فعالیتهای جمعی و اجتماعی، میزان احساس امنیت در فضاهای عمومی شهر بسیار ارتباط دارد.

۱۵- مظلومی (۱۳۸۹) به بررسی تاثیرپذیری ابعاد حس مکان از ادراکات ذهنی در محله‌های مسکونی پرداخت. نتایج این تحقیق نشان‌دهنده اثرگذاری مستقیم کیفیت ادراکات و تصورات ذهنی شهروندان شامل کالبد فیزیکی محله (جذابیت بصری، نظافت و پاکیزگی، دسترسی به خدمات، دسترسی به حمل و نقل عمومی)، محیط اجتماعی (تمایل به تعاملات اجتماعی، تمایل به مشارکت در فعالیتهای جمعی، شأن اجتماعی ساکنان محله، احساس امنیت در محله) و تداعی‌کننده‌ها (تداعی خاطرات گذشته، تداعی معانی سمبلیک فرهنگی و مذهبی) بر ابعاد حس مکان می‌باشد. از سوی دیگر ویژگیهای فردی (سن، جنسیت، تحصیلات، شغل) با تحت تاثیر قرار دادن متغیرهای واسطه‌گر (ادراکات ذهنی) دارای تاثیر غیرمستقیم بر حس مکان است.

۱۶- قاضی‌زاده (۱۳۹۰) به تحلیل تأثیر طراحی فضای باز مجتمع مسکونی در ایجاد حس دلبستگی به مکان پرداخت. در این تحقیق موارد اصلی تأثیر گذار بر حس دلبستگی شامل موارد زیر می‌باشند: انتخاب محل سکونت، ویژگی‌های فضایی، تعاملات اجتماعی، مدت زمان اقامت در مکان. علی‌رغم تاکید الگوی نظری بر تأثیر تعاملات اجتماعی بر حس دلبستگی به مکان، به دلیل کاهش تمایل همسایگان به روابط

اجتماعی، نقش پیوندهای اجتماعی بر حس دل‌بستگی تنزل یافته است. ویژگی‌های فضایی موثر بر حس دل‌بستگی عبارتند از: طبیعت‌گرایی، خوانایی، جداره‌ها و همسایگی، مشارکت ساکنین، انعطاف‌پذیری.

۱۷- امیرکافی (۱۳۹۰) به بررسی عوامل موثر بر دل‌بستگی به محله مسکونی پرداخت. یافته‌ها نشان داد که پیوندهای اجتماعی محلی، دسترسی به امکانات و تسهیلات، احساس امنیت و نظم اجتماعی، اثرات معنی‌داری بر دل‌بستگی به محله مسکونی دارند. نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که متغیرهای اصلی تحقیق ۵۹ درصد از تغییرات دل‌بستگی به محله مسکونی را تبیین کرده‌اند. بررسی میانگین‌ها نشان داد که میزان دل‌بستگی به محله مسکونی در بین مردان (۳۷.۹۹) بیش از زنان (۳۵.۷۹) است. میزان دل‌بستگی به محله مسکونی افراد متأهل (۳۷.۶۳) بیشتر از افراد مجرد (۳۴.۸۴) است و این تفاوت به لحاظ آماری معنی‌دار است. نتایج تحرک ساکنان نشان داد که، دل‌بستگی به محله مسکونی در میان کسانی که محله مسکونی خود را تغییر نداده‌اند (میانگین = ۳۹.۴۷)، در مقایسه با کسانی که به این کار مبادرت کرده‌اند، بیشتر است. و پس از آن به ترتیب پاسخگویانی که یکبار (۳۵.۷۹)، دو تا سه بار (۳۵.۷۲) و نهایتاً بیش از سه بار (۳۴.۹۷) نقل مکان کرده‌اند، قرار دارند. بررسی میانگین دل‌بستگی پاسخگویان به تفکیک مناطق شهری نشان می‌دهد که دل‌بستگی به محله مسکونی در میان ساکنان مناطقی که از وضعیت بالا (۳۸.۱) یا متوسط (۳۸.۵) برخوردار بودند، بیش از ساکنان مناطق محروم (۳۴.۹) بوده است.

۱۸- شامای^۱ (۱۹۹۱) یک مدل ارزیابی چهار سطحی از حس مکان ارائه کرده است. این پژوهش چهار سطح حس مکان را از فقدان حس مکان تا حس تعهد نسبت به مکان برمی‌شمارد. این پژوهش تنوع معناداری از تمایلات رفتاری و جهت‌گیریهای احساسی را بر اساس سطوح مختلف حس مکان گزارش کرده است. برای نمونه افرادی که فاقد حس مکان نسبت به محیط مورد مطالعه بودند، حاضر به قربانی کردن ترجیحات و خواسته‌های فردی خود برای مکان نبودند. نتایج این مطالعه نشان داد، افزایش سطح تمایل رفتاری به سمت فداکاری برای مکان، نسبت مستقیم و معناداری با بالا رفتن سطح حس تعلق به مکان دارد.

^۱ Shamai

جدول ۱.۲ : خلاصه سوابق تجربی

ردیف	مفاهیم مورد طبقه‌بندی	نام محقق	سال	نتایج
۱.	هویت مکانی	وارثی	۱۳۸۹	۹۱.۳ درصد از پاسخگویان وضعیت مولفه‌های هویت شهری در شهر گلبهار را متوسط به پایین ارزیابی کرده‌اند. و نتایج آزمون همبستگی بین دو متغیر مولفه‌های هویت شهری و تعلق مکانی ساکنین نشان دهنده (ضریب همبستگی ۰/۳۶۵) این است که شدت همبستگی متوسط و جهت رابطه مثبت است. بین مدت زمان زندگی در شهر و تعلق مکانی ساکنین رابطه مثبت ($\text{Sig} = ۰/۰۴۷$) وجود دارد.
۲.		عزیزی	۱۳۸۹	هویت شهر و مدت زمان سکونت دارای همبستگی معنادار مثبت با یکدیگر می‌باشند و ضریب آن ۰/۸۳۵ است. بین میزان رضایتمندی از سکونت و هویت شهر همبستگی معنادار مثبت وجود دارد و ضریب این همبستگی ۰/۸۷۲ است.
۳.		وارثی	۱۳۹۰	بین مدت زندگی در شهر و تعلق مکانی همبستگی مثبت وجود دارد ($r=۰.۱۴۹$). بین سطح تحصیلات و احساس هویت ساکنان همبستگی مشاهده نگردید. بین رضایت ساکنین از میزان دسترسی به خدمات شهری و احساس هویت ساکنین همبستگی وجود دارد و جهت رابطه به صورت مثبت و مستقیم است ($r=۰.۲۵۱$).
۴.		کنز ^۱	۲۰۰۵	بین مدت سکونت با دلبستگی و هویت مکان یک رابطه معنادار مشاهده گردید.
۵.		فلوری باهی ^۲	۲۰۰۸	مدت سکونت فرآیند تعیین هویت را افزایش می‌دهد، و این امر بر رضایت ساکنان از محیط مسکونی‌شان تاثیر می‌گذارد. ضریب همبستگی یک رابطه مثبت و معنادار بین مدت سکونت و میزان تعیین هویت با محله را نشان داد.
۶.		لی ^۳	۲۰۰۸	در این مدل، معنی‌ای که افراد به مکان نسبت می‌دهند به سه بعد ۱- ساختاری (خصوصیات بیوفیزیکی یک مکان) ۲- کارکردی (فعالیتها و کارکردهایی که به وسیله یک مکان مورد حمایت قرار می‌گیرد) ۳- عاطفی (عواطف و احساسات نسبت به یک مکان) مقوله‌بندی گردید.
۷.		مارکویکس ^۴	۲۰۱۱	مطالعات درباره هویت مکان روابط مثبتی را بین ارزشیابی یک مکان و مکانیسم‌های درگیر در هویت مکان نشان می‌دهد. نتایج همچنین نشان می‌دهد که چنین هویت مکانی به واسطه علقه‌های دلبستگی قوی اتفاق می‌افتد.
۸.	دوین رایت ^۵	۱۹۹۷	نتایج احساس تعلق و ارزشهای مثبت را نسبت به آثار تاریخی شهر نشان داد.	
۹.	هویت اجتماعی	رزازی فر	۱۳۷۶	میزان پایداری عملی (تعهد تعمیم یافته) کمتر از میزان پایداری نظری (عاطفه تعمیم یافته) به هویت جمعی است. بین عام‌گرایی و عدالت توزیعی با هویت ملی رابطه وجود دارد.
۱۰.		مروت	۱۳۸۳	گستره شبکه روابط، گروههای مرجع و میزان آگاهی با هویت جمعی رابطه معناداری را نشان داده‌اند. اما سه متغیر دیگر (پایگاه اقتصادی-اجتماعی، پنداشت از خود و جنسیت) فاقد چنین رابطه‌ای بودند.

^۱ Knez

^۲ Fleury-Bahi

^۳ Lai

^۴ Marcouyeux

^۵ Devine- Wright